

ԽԱՉԱՏՈՒՐ ԱՐԹՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ԹԵՄԱ՝ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԽԱՂԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ
ՈՒՍՈՒՄՆԱԴԱՍՏԻԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ

ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԵԶԻ

ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՎՈՂ՝ ԼԱՌԻՐԱ ԱՄԻՐԽԱՆՅԱՆ

ԳԻՏ.ՂԵԿԱՎԱՐ՝ ՄԱՆԿ.ԳԻՏ.ԹԵԿՆ.,ԴՈՑԵՆՏ՝ Ք.Ժ.ԱՍՄԱՐՅԱՆ

Երևան 2023

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածություն	3
Գլուխ 1 խաղը որպես նախադպրոցականի առաջատար գործունեություն.....	5
1.1 Խաղի առանձնահատկությունները	5
1.2 Խաղի նշանակությունը երեխայի դաստիարակության և զարգացման գործընթացում	9
Գլուխ 2 խաղի տեսակների ընդհանուր բնութագիրն ու դասակարգումը.....	12
2.1 Ստեղծագործական խաղերի կիրառումը մանկապարտեզի ուսումնադաստիարակչական գործընթացում	12
2.2 Ստեղծագործական խաղերի կազմակերպման օրինակներ.....	19
Եզրակացություններ.....	21
Օգտագործված գրականության ցանկ	23

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Թեմայի արդիականությունը կայանում է նրանում, որ այսօր էլ նախադպրոցական տարիքի երեխաների դաստիարակության և զարգացման վրա մեծ ազդեցություն ունի խաղային գործունեությունը: Խաղը, որպես նախադպրոցականի առաջնային գործունեություն կարևոր դեր է խաղում անձի զարգացման, առանձին հատկանիշների ձևավորման և ներքին բովանդակության հարստացման գործում: Խաղի միջոցով նախադպրոցական տարիքի երեխաների մեջ ձևավորվում և զարգանում են այն գործողությունների համար անհրաժեշտ կարողություններն ու որակները, որոնք նրանք պետք է կատարեն ապագայում:

Խաղը միջոց է, որտեղ կրթությունը վերաճվում է ինքնակրթության: Այն սերտորեն կապված է անհատականության զարգացման հետ, մասնավորապես մանկության հատկապես ինտենսիվ զարգացման շրջանում այն առանձնահատուկ նշանակություն է ստանում: Խաղում այս կամ այն չափով ձևավորվում են դպրոցում սովորելու համար անհրաժեշտ հատկություններ, որոնք որոշում են սովորելու պատրաստակամությունը: Մասնակցելով երեխայի զարգացմանը՝ խաղն ինքն էլ զարգանում է: Ահա այս ամենում է կայանում հետազոտման թեմայի արդիականությունը:

Ստեղծագործական խաղերի բացառիկ մանկավարժական նշանակությունը նախադպրոցական երեխաների կյանքում կարևորել են խոշորագույն հայ մանկավարժներ և գրողներ՝ Խ. Աբովյանը, Ղ. Աղայանը, Հ. Թումանյանը, Ս. Բաբայանը և այլք: Խ. Աբովյանը մանկավարժներին հորդորում էր «չզրկել երեխային անմեղ խաղերից»: Հովհ. Թումանյանը գտնում էր, որ խաղը երեխայի «բնական, օրգանական պահանջն է, նրա լրջությունը, նրա էությունը»: Վերջինիս կողմից մշակված խաղերի մեծ մասը տարբերակված ձևով առ այսօր օգտագործվում է նախադպրոցական դիդակտիկայում (օրինակ «Գույների խաղը», «Աստղերի խաղը» և այլն):

Աշխատանքի նպատակը: Մանկապարտեզի ուսումնադաստիարակչական գործընթացում ստեղծագործական խաղերի կիրառման ուսումնասիրությունն է:

Աշխատանքի խնդիրներն են՝

1. Նկարագրել խաղը, որպես նախադպրոցական տարիքի երեխայի գործունեության առաջատար ձև,

2. Բացահայտել խաղի տեսակները և առանձնացնել խաղի դասակարգման ձևերը,

3. Ներկայացնել խաղի կազմակերպման օրինակներ:

4. Կատարել հետազոտական աշխատանք՝ ուղղված ստեղծագործական խաղերի կիրառումը մանկապարտեզի ուսումնադաստիարակչական գործընթացում:

Աշխատանքի կառուցվածքը. Աշխատանքը բաղկացած է ներածությունից, երկու գլխից, եզրակացություններից:

ԳԼՈՒԽ 1 ԽԱՂԸ ՈՐՊԵՍ ՆԱԽԱԴՊՐՈՑԱԿԱՆԻ ԱՌԱՋԱՏԱՐ

ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅՈՒՆ

1.1 Խաղային գործունեության առանձնահատկությունները

Խաղը մարդկային գործունեության ամենահետաքրքիր ձևերից մեկն է, այն ծագում է մանկության շրջանում և ուղեկցում մարդուն ողջ կյանքի ընթացքում: Խաղային գործունեության ընթացքում երեխայի համար ստեղծվում են լավագույն պայմաններ (ազատ և բնական միջավայր, հուզական ներդաշնակություն, հավատարմության մթնոլորտ)՝ հասակակիցների միջավայրում «այստեղ և անհապաղ» ինքնահաստատավելու համար: «Այստեղ և անհապաղ» ինքնահաստատավելու հնարավորությունը երեխայի խաղային գործունեության հիմնական դրդապատճառն է, հետևաբար երեխաների խաղային գործունեության կազմակերպման և կառուցման գլխավոր սկզբունքը:

Խաղը հատուկ տեղ է զբաղեցնում նախադպրոցական տարիքի երեխայի կյանքում: Ազատ ժամանակ երեխաները խաղում են խաղեր, որոնք շատ դեպքերում իրենք իրենց են հնարում: Հետազոտողները նշում են, որ հենց խաղի ինքնուրույն ձևերն են, որ մեծ նշանակություն ունեն երեխայի զարգացման գործում: Նման խաղերն անվանում են «կյանքի լաբորատորիա», որոնց ժամանակ երեխայի անհատականությունն առավել լիարժեք է դրսևորվում, ուստի և խաղը համակողմանի զարգացման միջոց է (մտավոր, գեղագիտական, բարոյական, ֆիզիկական):

Յուրաքանչյուր խաղացող երեխա առաջին հերթին ջանում է ինքնահաստատվել հասակակիցների միջավայրում, և խաղի առավելությունը, մանկան գործունեության այլ ձևերի համեմատությամբ այն է, որ խաղում կան ինքնահաստատվելու բոլոր հնարավորությունները: Նշված բնութագիրը խոսում է այն մասին, որ այն իրենից ներկայացնում է ներքին պահանջմունքներով պայմանավորված գործունեություն, որն

ունի յուրաքանչյուր երեխայի համար սուբյեկտիվ՝ ներանձնային նշանակություն և արժեք:

5

Տեսականորեն խաղը դիտարկվում է տարբեր դիրքերից: Փիլիսոփայական մոտեցման տեսանկյունից նախադպրոցական տարիքի երեխաների համար խաղը աշխարհը ճանաչելու հիմնական միջոցն է: Խաղացողն այն մարդն է, ով ստեղծում է իր աշխարհը խաղի միջոցով: Հոգեբանության տեսանկյունից նշվում է խաղի ազդեցությունը երեխայի ընդհանուր մտավոր զարգացման, նրա ընկալման, հիշողության, երևակայության, մտածողության ձևավորման վրա: Սոցիալական ասպեկտը դրսևորվում է նրանով, որ խաղը սոցիալական փորձի յուրացման ձև է, դրա զարգացումը տեղի է ունենում շրջապատող մեծահասակների ազդեցությամբ:

Նախադպրոցական տարիքի երեխայի համար խաղն իսկապես ինքնարժեք գործունեություն է և բացարձակ անփոխարինելի է նախադպրոցականի կյանքում: Որևէ այլ գործողություն չունի խաղային գործունեության նշված առավելությունները: Այս մասին վկայում նաև Դ. Էլկոնինը: Նա նշում էր, որ երեխան հասարակության անդամ է և հասարակությունից դուրս ապրել չի կարող: Նրա հիմնական պահանջմունքն է ապրել շրջապատող մարդկանց հետ: Խաղն էլ հենց այն գործունեությունն է, որում երեխան սկզբում էմոցիոնալ, իսկ հետո ինտելեկտուալ ձևավ յուրացնում է մարդկային հարաբերությունների ողջ համակարգը:

Էլկոնինի պնդմամբ, խաղը պատմական զարգացում ունի, այն առաջ է եկել պատմական զարգացման որոշակի փուլում, երբ դրվել է մեծերի աշխարհի բաժանման հիմքը, որի արդյունքում երեխաները դուրս են մղվել աշխատանքի գործընթացից: Տարանջատվում է մանկական աշխարհը մեծերի աշխարհից և վերջինս երեխայի համար դառնում է իդեալ, և երեխաները իրենց խաղի մեջ այդ աշխարհը սիմվոլիկ իրականություն են դարձնում: Չէ որ երեխայի մեջ կյանք մտնելու, աշխարհը ճանաչելու իրենց տեղն ունենալու ակտիվ տենդենց կա, որի հիման վրա էլ ծագում է խաղը:

Խաղային գործունեության հիմքում, ըստ Ռ. Մենջերիցկայի, ընկած են հետևյալ դրույթները.

6

1. Խաղը նախատեսված է ընդհանուր դաստիարակության խնդիրները լուծելու համար, որոնց թվում առաջնահերթությունը բարոյական և սոցիալական որակների զարգացումն է,

2. Խաղը պետք է ունենա զարգացող բնույթ և լինի մանկավարժի հսկողության ներքո,

3. Խաղի առանձնահատկությունը կայանում է գործունեության տարբեր տեսակների (աշխատանք, ուսում, կյանք) ներթափանցման մեջ:

Նախադպրոցական խաղային գործունեությունը զարգանում է հետևյալ առանձնահատկություններով:

1. Խաղային գործունեության ընթացքին բնորոշ է սյուժե, որն ի հայտ է գալիս երկու տարեկան հասակում և աստիճանաբար բարդանում ու հարստանում է:

Եթե կրտսեր նախադպրոցականի խաղի սյուժեները անկայուն են, փոփոխական, հաճախ, նույնիսկ, անտրամաբանական, ապա ավագ նախադպրոցականների սյուժեն իրենից ներկայացնում է թեմատիկ բովանդակության տրամաբանական զարգացում և վերլուծություն՝ խաղային կերպարների, գործողությունների և հարաբերությունների միջոցով: Սյուժեի զարգացումը պայմանավորված է մի շարք գործոններով՝ խաղացող երեխաների սոցիալական փորձով, խաղային գործունեության դրդապատճաններով, կազմակերպման և ղեկավարման եղանակով:

2. Խաղային գործունեության նպատակը սոցիալական դերի յուրացումն է, որն ուղղված է նաև մարդկության հավաքական փորձի փոխանցմանը՝ խաղային փոխհարաբերությունների սոցիալական նմուշների յուրացման եղանակով:

Սոցիալական դերերով պայմանավորված խաղային հարաբերությունները սոցիալական հարաբերությունների նմուշների արտապատկերները չեն, դրանք

ենթակա են վերլուծության, վերանայման և կատարելագործման: Վերակառուցված խաղային հարաբերությունները կարող են խաղից հանգիստ փոխանցվել

7

իրականություն և դառնալ սոցիալական հարաբերությունների նմուշ: Նախադպրոցականի խաղային գործունեության հիմնական միավորը դերն է, որի յուրացմանն են ուղղված խաղային գործողություններն ու հարաբերությունները: Խաղի դերերով է պայմանավորված խաղի զարգացման ընթացքը:

Դերային խաղի զարգացումն ընթանում է նախադպրոցականի մտածողության զարգացման հետ համահունչ, փոխկապակցված: Նախադպրոցական տարիքում, ըստ այդմ, տարբերում ենք՝ խաղ-գործողություններ, խաղ-պատկերումներ, խաղհարաբերություններ: Խաղային գործունեության ընթացքում կրտսեր նախադպրոցականն առաջնորդվում է գործողություններով և գործողություններից բխում է նրա միտքը, երեխան սկզբից գործում է, հետո՝ մտածում: Միջին նախադպրոցական տարիքում երեխան պատկերացնում է և պատկերավոր կերպարները փորձում է արտացոլել խաղային գործողությունների միջոցով: Ավագ նախադպրոցական տարիքում արդեն երեխան սկզբից պատկերացնելով մտածում է, և վերլուծում, որից հետո նոր պլանավորում է խաղային գործողությունները: Պ. Ուսովայի կարծիքով ավագ նախադպրոցականների խաղերում, ճիշտ դաստիարակության պարագայում հստակ արտահայտված է մտադրությունը, ձևավորվում են դերերը, դերային կանոններն ու գործողությունները:

3. Ստեղծագործական բնույթի խաղային գործունեությունը նախադպրոցական երեխայի համակողմանի զարգացման և դաստիարակության արդյունավետ միջոց է՝ մանկավարժից պահանջող կազմակերպման վարպետություն և ղեկավարման նրբանկատ հմտություններ:

Խաղային գործունեության գրագետ ղեկավարումը ենթադրում է խաղի ընկալում և դիտարկում երեխայի տեսանկյունից: Նախադպրոցական տարիքի երեխաներին խաղը հրապուրում է իր երկակի բնույթով: Այն միաժամանակ և՛ հաճույք է և՛ լուրջ

աշխատանք: Խաղը ազատ և ինքնուրույն գործունեություն է, միննույն ժամանակ այն չի բացառում մեծահասակների աջակցությունն ու

8

մասնակցությունը: Խաղը նախադպրոցականի կողմից ընկալվում է նաև որպես դերերով սահմանափակված գործունեություն, կանոնակարգված ազատություն: Խաղը երեխայի համար «հնարովի» երևակայական գործունեություն է, նա շատ լավ գիտի, որ «սուտի» է խաղում, միննույն ժամանակ նա խաղի ընթացքում իսկապես վերապրում է իրական կյանքի տարբեր իրողություններ, խաղում է ամենայն լրջությամբ և պատասխանատվությամբ: Ստեղծագործական խաղային գործունեության ղեկավարումը պահանջում է անուղղակի միջամտություն՝ ուղղված խաղի ինքնակառավարմանը և երեխաների ներքին կազմակերպվածության բարձրացմանը:

1.2 Խաղի նշանակությունը երեխայի դաստիարակության և զարգացման գործընթացում

Խաղը նախադպրոցական տարիքի երեխաների կյանքի ու գործունեության կազմակերպման ամենահարմար ձևն է: Խաղի էական, կարևոր նշանակությունն այն է, որ երեխան կազմում է ուրիշ մարդու դիրքերի վրա, կարծես թե նայելով աշխարհին նոր՝ մեծահասակի տեսանկյունից, որի դերը նա կատարում է: Խաղը նպաստում է երեխաների բազմակողմանի՝ մտավոր, բարոյական, գեղագիտական, ֆիզիկական, աշխատանքային դաստիարակությանը: Այս ձևով էլ խաղը նախապատրաստում է երեխաներին դպրոցական ուսուցմանը, նպաստում անհրաժեշտ դիրքորոշման ձևավորմանը, օգնում կատարելու իր վրա կամավոր վերցրած պարտականությունները:

Նախադպրոցական շրջանը երեխայի կյանքի մի մեծ հատված է: Կյանքի պայմաններն այս ընթացքում կտրուկ ընդլայնվում են: Երեխան իր համար

բացահայտում է մարդկային փոխհարաբերությունների աշխարհը, գործունեության տարբեր բնագավառները և մարդկանց շփման, հաղորդակցման ֆունկցիները:

9

Երեխան մեծերի կյանքի մեջ ընդգրկվելու, նրանում ակտիվ մասնակցություն ցուցաբերելու մեծ ցանկություն է դրսևորում, ինչը ինքնին չի համապատասխանում 9 երեխայի հնարավորություններին: Բացի այդ, ոչ պակաս մեծ ուժով նա ձգտում է ինքնուրույն գործունեությունը, որտեղ երեխան մոդելավորում է մեծերի կյանքը [7, 6]: Խաղի ընթացքում երեխաների մոտ ձևավորվում է կենտրոնանալու, ինքնուրույն մտածելու, ուշադրություն զարգացնելու, գիտելիքի ձգտումը: Տարված լինելով խաղով՝ երեխաները չեն նկատում, որ սովորում են, նոր բաներ են հիշում, կողմնորոշվում անսովոր իրավիճակներում, համալրում են գաղափարների, հասկացությունների պաշարը և զարգացնում երևակայությունը: Երեխաներից նույնիսկ ամենապասիվները մեծ ցանկությամբ են ընդգրկվում խաղի մեջ: Պարզ է, որ նախադպրոցական տարիքի երեխաների դաստիարակության և զարգացման գործընթացում խաղը մեծ նշանակություն ունի: Ներկայացնենք դրանցից մի քանիսը: Խաղային գործունեության ընթացքում բավարարվում են նախադպրոցականի հիմնական պահանջմունքները՝ ակտիվության և ինքնուրույնության, հաղորդակցման և մեծահասակների կյանքին անմիջականորեն հաղորդակից լինելու, արտաքին աշխարհը ճանաչելու և այն արտացոլելու: Նշվածը հաստատում է Կ.Դ. Ուշինսկին, ով նշում է, որ երեխան խաղի ընթացքում փորձարկում է իր ապագա կյանքը և «փորձում սեփական ուժերը»:

Խաղային գործունեության ընթացքում բնականոն ճանապարհով զարգանում են երեխայի հոգեկան գործընթացները, ձևավորվում նորագոյացություններ, որոնք նախապատրաստում և ապահովում են երեխայի հոգեկանի զարգացման հաջորդ փուլը: Հետաքրքիր են նախադպրոցականի երևակայության զարգացման յուրահատկությունները, որոնք լավագույնս դրսևորվում են խաղի ընթացքում: Խաղային գործունեությունը նպաստում է գործունեության նոր ձևերի՝ աշխատանքի և

ուսումնական գործունեության առանձնացմանը: Երեխայի խաղն իր զարգացման ընթացքում ձեռք է բերում աշխատանքային և ուսումնական գործունեությանը բնորոշ

10

կառուցվածքային տարրեր՝ նպատակ, պլանավորում, արդյունք, որոնք ձևավորվելով խաղային գործունեության ընթացքում, տեղափոխվում են գործունեության այլ ձևեր: Խաղային գործունեությունը բնական գործունեություն է, ուր չկա ճնշում և հարկադրանք, առկա է երեխաների համար բնական միջավայր: Խաղի ընթացքում երեխաներն ազատ են և ինքնուրույն, ունեն հավասար իրավունքներ և ինքնադրսևորման լայն հնարավորություններ: Խաղն ապահովում է հուզականությամբ հագեցած հաճելի մթնոլորտ և համագործակցելու լավագույն պայմաններ:

Խաղը ստեղծագործական գործունեություն է, քանի որ այն նպաստում է յուրաքանչյուր խաղացող երեխայի անհատական առանձնահատկությունների բացահայտմանն ու ստեղծագործական ընդունակությունների զարգացմանը: Խաղի ընթացքում են լավագույնս դրսևորվում, հետևաբար և ախտորոշվում երեխայի ժառանգական նախադրյալները, հակումներն ու հետաքրքրությունները: Խաղի ընթացքում երեխան փորձում է ինքնահաստատվել և բնականաբար ջանում է առավելագույնս դրսևորել իր բոլոր հակումներն ու կարողությունները: Խաղը նաև երեխայի ընդունակությունների ու կարողությունների ախտորոշման արդյունավետ միջոց է: Խաղը աշխարհանաչման և աշխարհի արտացոլման եղանակ է, իմացակա գործունեություն է: Խաղային գործունեության ընթացքում ձեռքբերած գիտելիքները կրկնակի արժեքավոր են՝ դրանք և տեղեկատվական են և գործնական բնույթի: Գիտելիքի՝ խաղում անմիջապես կիրառելու կամ փորձարկելու հնարավորությունը, նպաստում է դրա յուրացմանը և ամրապնդմանը, խաղի ընթացքում ձեռքբերած գիտելիքները չափազանց կայուն են: Խաղային գործունեությունն իր բնույթով ուղղված է նախադպրոցական հուզականային ոլորտի զարգացմանը, հետևաբար և հիմնարար անձնային որակների ձևավորմանը: Նախադպրոցականի անձնավորության ձևավորման գործընթացը պայմանավորված է նրա հուզական և կամային ոլորտների

ներդաշնակ զարգացմամբ, ինչը լավագույնս ապահովվում է խաղային գործունեության ընթացքում:

11

Այսպես, կարելի է վստահ սսել, որ խաղը մեծ նշանակություն ունի երեխայի դաստիարակության և զարգացման գործընթացում: Այն հանդես գալով, որպես նախադպրոցական տարիքի երեխաների առաջատար գործունեություն, նախադպրոցական երեխաների զարգացման և դաստիարակության լավագույն միջոցն է, նրանց կյանքի և գործունեության կազմակերպման հիմնական ձևը:

ԳԼՈՒԽ 2 ԽԱՂԻ ՏԵՄԱԿՆԵՐԻ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԲՆՈՒԹԱԳԻՐՆ ՈՒ ԴԱՍԱԿԱՐԳՈՒՄԸ

2.1 ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԽԱՂԵՐԻ ԿԻՐԱՌՈՒՄԸ ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԵԶԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱԴԱՍՏԻԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ

Երեխաների խաղերը բազմազան են իրենց բովանդակությամբ, ինքնուրույնության աստիճանով, իրականության արտացոլման եղանակներով, կազմակերպման ձևերով, մանկավարժական արժեքով և այլ գործոններով: Գիտամանկավարժական գրականությանը հայտնի են խաղերի դասակարգման տարբեր եղանակներ և մոտեցումներ: Խորհրդային մանկավարժության ներկայացուցիչները դասակարգում են խաղի խմբերն ըստ բնույթի, բաժանելով դրանք երկու խմբի՝ ստեղծագործական և կանոնով: Ստեղծագործական խաղերը բնորոշվում են ստեղծագործական բնույթով և ներքին «թաքնված» կանոններով: Կանոնով խաղերի բովանդակությունը նախապես մշակվում է և սահմանափակվում մեծահասակների կողմից հստակ կանոններով: Բնույթով դրանք ուսուցանող և զարգացնող են:

Ժամանակակից նախադպրոցական մանկավարժությունն ընդունելի է համարում Ս.Ա. Կոզլովայի և Տ.Ա. Կուլիկովայի կողմից առաջադրված խաղերի դասակարգման եղանակը, որի հիմքում ընկած է խորհրդային մանկավարժության մոտեցումը:

Խաղային գործունեությունն իր բնույթով լինում է ստեղծագործական և

նպատակառուղիված զարգացնող կամ կանոնով: Առաջին խմբին դասվում են.

ա) սյուժետա-դերային խաղերը,

բ) խաղ-թատերացումները,

գ) կառուցողական խաղերը,

դ) ռեժիսորական խաղերը և խաղ-երևակայությունները:

Ստեղծագործական խաղերի բովանդակությունը կառուցվում է խաղացող երեխաների կողմից, այն ստեղծագործական բնույթի է: Այդպիսի խաղերում արտացոլվում են երեխաների տպավորություններն ու պատկերացումները արտաքին աշխարհի հանդեպ, ինքնուրույնության և ակտիվության մղումները, դրսևորվում են «ազատության աստիճանները», ցանկությունները, նախասիրություններն ու հետաքրքրությունները: Խաղի սյուժեն ընտրվում է խաղացող երեխաների կողմից և դրա հիման վրա կառուցվում է խաղի բովանդակությունը: Այսպես էլ ինքնուրույն եղանակով յուրացված սոցիալական 12 փորձը վստահություն է ներշնչում աշխարհի և սեփական «ես»-ի հանդեպ և օգնում երեխային ինքնահաստատվելու հասակակիցների միջավայրում:

Խաղերի երկրորդ խումբն են կազմում կանոնով խաղերը, որոնք հատուկ կազմակերպվում են մեծահասակների կողմից երեխաներին ուսուցնելու, դաստիարակելու և զարգացնելու նպատակով: Այս խմբին են պատկանում դիդակտիկ խաղերը, շարժողական խաղերը և տարբեր բնույթի զարգացնող խաղեր: Կանոնով խաղերը մշակվել են ժողովրդական խաղերի հիման վրա, դրանք ունեն հստակ մանկավարժական ուղղվածություն: Կանոնով խաղերի բովանդակությունը նախապես մշակվում և պատրաստի ձևով ներկայացվում է երեխաներին:

Խաղի բովանդակությունը միտումնավոր սահմանափակվում է կանոններով, որոնք կարգավորվում և նպատակառուղիում են երեխաների խաղային

գործողությունները: Կանոնով խաղերի բացառիկ նշանակությունը նախադպրոցականի ներդաշնակ զարգացման գործում առանձնահատուկ կարևորվել

13

է Դ. Էլկոնինի կողմից, որը նշում է դրանց կրկնակի մանկավարժական ներգործությունը՝ մի կողմից մանկավարժի նպատակաուղղված ներգործությունը, մյուս կողմից՝ երեխաների փոխներգործությունը, այսինքն, ինքնաուսուցումը: Կանոնով խաղերը ուսուցանվում են և դաստիարակում, կրթում են և զարգացնում, նպաստում են ինքնագնահատմանը և փոխգնահատմանը:

Այսպես՝ առանձին ներկայացնելով նախադպրոցական տարիքի երեխայի խաղի տեսակներն ու նրանց ընդհանուր բնութագրերը, խոսենք նախ ռեժիսորական խաղերի մասին: Ռեժիսորական խաղը ստեղծագործական բնույթի, ինքնուրույն խաղ է, որը շատ նման է սյուժետա-դերային խաղին: Ի տարբերություն սյուժետադերային խաղի, ռեժիսորական խաղն անհատական գործունեություն է և ունի ընդամենը մեկ դերակատար:

Ռեժիսորական խաղը միանձնյա խաղ է, քանի որ մյուս «մասնակիցները» անշունչ առարկաներ են՝ խաղալիքներ, տարբեր իրեր, փոխարինող առարկաներ: Խաղացող երեխան միաժամանակ գործում է իր և մնացած բոլոր «խաղընկերների» կողմից, դրանով իսկ կառավարում խաղային իրադրությունը և կարգավորում խաղի ընթացքը:

Նախադպրոցական մանկության շրջանում անփոխարինելի է սյուժետադերային խաղերի դերը: Դրանք այն խաղերն են, որոնց ընթացքում լավագույնս դրսևորվում են նախադպրոցականի ազատության և ինքնուրույնության ձգտումները, ստեղծագործելու ցանկությունն ու կարողությունները, ուր կան լայն հնարավորություններ արտացոլելու սեփական տպավորություններն ու պատկերացումները, կարծիքն ու վերաբերմունքը:

Խաղում ընդհանրացված գործողությունների հայտնվելը, փոխարինող առարկաների օգտագործումը, մեկ սյուժեի մեջ օբյեկտիվ գործողությունների համադրությունը, այստեղ երեխայի հերոսի անուն ստանալը, հարստացում է խաղի բովանդակությունը վկայում են դերային խաղի անցման մասին, որը սկսում է

14

աստիճանաբար զարգանալ փոքր խմբից: Այս խաղերը սկսում են արտացոլել մարդկային հարաբերությունները, վարքագծի նորմերը և սոցիալական շփումները:

Երեխան սյուժետադերային խաղերում արտացոլում է ոչ միայն առանձին տպավորություններ կամ պատկերացումներ, այլև տարբեր իրադրություններ, անձնական փորձից փոքրիկ դրվագներ կամ հասարակական երևույթներ: Բնականաբար, նշվածը վերարտադրվում է սեփական դիրքորոշմամբ և պարունակում է վերլուծություն և նոր մոտեցումներ: Բացի այդ, սյուժետադերային խաղերը ենթադրում են նպատակադրման անհրաժեշտություն, թեկուզ և պայմանական, որը դրդում է նպատակային գործունեության և որոշակի արդյունքի ակնկալման: Սյուժետադերային խաղերն իրենց բնույթով հուզական են, հագեցած են դրական հույզերով և լիցքերով: Սյուժետադերային խաղերին բնորոշ հուզականությունը, ներքին բավարարվածության զգացողությունը, խաղի ընթացքում պահպանվող բարձր տրամադրությունն ու ուրախությունը նպաստում են առավել ազատ և անկաշկանդ ինքնադրսևորմանն ու ինքնահաստատմանը:

Ստեղծագործական խաղերին, այդ թվում և սյուժետադերային խաղերը բնութագրվում են որոշակի կառուցվածքային տարրերով:

Դրանք են՝

1. Երևակայական խաղային մտահղացում
2. Խաղի սյուժե
3. Խաղի բովանդակություն
4. Դեր

Վերոնշյալ տարրերը հակիրճ ներկայացնելով, նշենք, որ ստեղծագործական խաղերի հիմնական կառուցվածքային միավորը երևակայական խաղային մտահղացումն է, որն իրենից ներկայացնում է խաղային իրադրություն, խաղային մթնոլորտ, կարելի է ասել՝ խաղի մոդել, որը հնարավորություն է տալիս երեխային իրական հարաբերությունները փոխանցելու երևակայական հարաբերությունների դաշտ:

15

Հաջորդ կարևոր կառուցվածքային տարրը խաղի սյուժեն է: Առանց սյուժեի խաղը վերածվում է դերային խաղի, որն ավելի պարզ գործունեություն է, և իրենից ներկայացնում է մեծահասակներին ընդօրինակելու ընդունակությունների դրսևորման գործընթաց, որի ստեղծագործական բնույթը արդյունք է զարգացած երևակայության:

Սյուժեից բխում է սյուժետադերային խաղերի հաջորդ կառուցվածքային տարրը՝ խաղի բովանդակությունը: Սյուժետադերային խաղերի գլխավոր կառուցվածքային տարրը դերն է: Իսկ սյուժետադերային խաղերի ղեկավարումը պահանջում է աշխատանք երկու ուղղությամբ.

- Խաղային գործունեության կայացման,
- Խաղային գործունեության մանկավարժական ուղղորդման՝ երեխաների դաստիարակության և նրանց փոխհարաբերությունների ձևավորման նպատակով:

Վերջին տարիներին արձանագրվում է խաղերի բավական ցածր մակարդակ և դրանց նկատմամբ երեխաների հետաքրքրությունների զգալի նվազում: Սյուժետադերային խաղը կարևոր նշանակություն ունի երեխաների մոտ հաստուկ տեսակի խաղի՝ թատերական խաղի առաջացման գործում:

Խաղ թատերացումները երեխաների կողմից նախաձեռնված վեմականացումներ են, խաղ-ներկայացումներ, որոնց միջոցով երեխան փորձում է վերարտադրել իր երագած աշխարհը, աշխարհի այն կատարյալ պատկերը, որին նա ներքուստ ձգտում է, նմանվելով հեքիաթային հերոսներին և առասպելական կերպարներին: Հետաքրքիր է, որ հեքիաթ՝ «marchen» բառն ունի հին իռլանդական

արմատներ և թարգմանաբար նշանակում է «լուր»: Հին սլավոներենից «kazatu» հեքիաթ բառը նշանակում է «ասել, ցուցադրել»:

Խաղ թատերացման առանձնահատկությունն այն է, որ ժամանակի ընթացքում երեխաները իրենց խաղերում այլևս չեն բավարարվում միայն

16

մեծահասակների գործունեության արտապատկերումով, նրանց սկսում են տարվել գրական ստեղծագործություններից ոգեշնչված խաղերով (հերոսական, աշխատանքային, պատմական թեմաներով): Նման խաղերն անցումային են, ունեն դրամատիզացիայի տարրեր, բայց տեքստն այստեղ ավելի ազատ է օգտագործվում, քան թատերական խաղում, երեխաներին ավելի շատ հետաքրքրում է բուն սյուժեն, դրա ճշմարտացի պատկերումը, քան խաղացած դերերի արտաայտչականությունը: Կառուցողական խաղեր են շինանյութով խաղերը:

Կառուցողական խաղն իրենից ներկայացնում է բնույթով ստեղծագործական, արդյունավետ գործունեություն, որի օգնությամբ երեխան ձեռք է բերում մարդկային պրակտիկ գործունեության կարողություններ և հմտություններ: Շինանյութով խաղերը կամ շինարարական խաղերն իրենց բնույթով և կառուցվածքով ստեղծարար են, արգասաբեր ու նպաստում են մանկան գործունեության նոր ձևերի առաջացմանը:

Գոյություն ունեն նաև կանոնով խաղեր, որոնք կոչվում են նաև խաղեր պատրաստի բովանդանությամբ, քանի որ այդ խաղերի բովանդակությունը նախապես մշակվում է մանկավարժների կողմից և ներկայացվում երեխաներին կանոնների ձևով: Կանոնավոր խաղերը լինում են դիդակտիկ և շարժողական: Նախադպրոցական տարիքի երեխաների համար դիդակտիկ խաղերն ուսուցանող բնույթի խաղեր են: Դրանք հայտնի են որպես ուսուցանող բնույթի խաղեր, սակայն դրանցում ուսումնական առաջադրանքը ուղղակիորեն չի երևում: Դա հասկանալու համար նրանք կատարում են խաղային գործողություններ, հետևում են խաղի կանոններին:

Դիդակտիկ խաղն ունի որոշակի կառուցվածք և իր մեջ ներառում է ուսուցման ու խաղային առաջադրանքներ, խաղային գործողություններ, խաղի կանոններ:

- Դիդակտիկ խաղերին բնորոշ են հետևյալ առանձնահատկությունները.
- Դիդակտիկ խաղերն ունեն ուսուցանող հստակ նպատակ ու խնդիրներ,

17

- Դիդակտիկ խաղերը զարգացնող և դաստիարակող բնույթի են, ուսուցման խնդիրների հետ միատեղ լուծվում են երեխայի դաստիարակության և զարգացման խնդիրները,
- Դիդակտիկ խաղերը նպատակաուղղված և կազմակերպված բնույթի են, ինչը հնարավորություն է տալիս ծրագրել խաղային ուսուցման գործընթացը,
- Խաղային ուսուցման արդյունքները ենթական են գնահատման և վերահսկման,
- Դիդակտիկ խաղերը նախադպրոցականի համար աշխարհաճանաչման միջոց են:

Դիդակտիկ խաղերը լինում են.

- Խոսքի զարգացման,
- Երաժշտական,
- Մաթեմատիկական,
- Բնագիտական

Ժամանակակից նախադպրոցական դիդակտիկայում լայն տարածում են ստանում համակարգչային դիդակտիկ խաղերը, որոնց մանկավարժական հնարավորություններն ակնհայտ են և կարիք ունեն լրացուցիչ մշակման:

Կանոնով խաղերի հաջորդ տեսակը շարժողական խաղն է, որն ուղղված է երեխայի ֆիզիկական զարգացմանը: Շարժախաղերի միջոցով բավարարվում են նախադպրոցական տարիքի երեխաների շարժման, ֆիզիկական ակտիվության 16

պահանջմունքները, ձևավորվում են ֆիզիկական կարողություններն ու հմտությունները, ձեռք են բերվում շարժողական հատկություններ ու որակներ:

Շարժախաղերը լինում են ընդօրինակող բնույթի, առարկայական, խաղմրցույթներ և խաղ էստաֆետներ, սպորտային շարժախաղեր և շարժախաղեր նպատակային ուղղվածության, օրինակ, խաղեր՝ ուղղված տարածության մեջ

18

կողմնորոշմանը կամ խաղեր՝ ուղղված գեղեցիկ կեցվածքի ձևավորմանը:

2.2 Ստեղծագործական խաղերի կազմակերպման օրինակներ

Մեր հետազոտական աշխատանքում ներկայացնում եմ խաղերի կազմակերպման մի քանի օրինակ:

- Սյուժետադերային խաղի օրինակ է «Բժիշկ-բժիշկը»:

Նպատակը՝ երեխաների մոտ հնարավորինս նվազեցնել վախի զգացողությունը բժշկի, հիվանդանոցի նկատմամբ: Իմ տիկնիկը հիվանդ է, զանգ բժշկին: Բժիշկը գալիս է, ստուգում է հիվանդին, բուժում է նշանակում, չափում է ջերմությունը, ստուգում է կոկորդը...:

- «Մնջախաղ» խաղ

Նպատակը՝ առանց բառերի՝ մնջախաղով կարելի է ցուցադրել, խաղալ ամեն ինչ: Մնջախաղ հնարավոր է ցուցադրել ամենուր՝ խոհանոցում, տոնական ծիսակատարությունների ժամանակ, այգում, աշխատելիս, ցանկացած գործունեության ընթացքում: Եթե դաստիարակը կարևորում է գործունեության այդ ձևը, երեխաներին աննկատ տանում է այդ ուղղությամբ:

Մնջախաղի ժամանակ երեխան.

- ավելի է կենտրոնանում:
- փորձում է հասկանալ այն, ինչ պիտի ցուցադրի,
- աշխատում է կառավարել իր մարմինը,

- աշխատում է իմաստավորել իր շարժումները,
- միացնում-նույնացնում է բառն ու շարժումը:

Մնաջախաղը ձևավորում է յուրահատուկ մտածողություն: Այն միաժամանակ մարմինն ավելի ճկուն է դարձնում, զարգացնում է դիմախաղը, երեխայի մկանային համակարգը:

19

- խաղ՝ «Հայելու առաջ»

Հայելին՝ խաղի,ինքնաճանաչման անփոխարինելի միջոց է: Հայելու առջև երեխան զրուցում է ինքն իր հետ, հետևում իր շարժումներին,հեքիաթպատմում ինքն իրեն:Նա կարող է նույնիսկ ներկայացում խաղալ՝ երկու դերասանով՝ ինքն ու ինքը: Հայելու մոտ նա սիրով խաղում է նաև ընկերների հետ: Կարելի է օգտագործել հայելու էֆեկտը՝ ամեն ինչ հակառակ, հեքիաթի գործողությունները թարս պատմել՝ ծտի փոխարեն նանի ոտը փուշ մտնի, թագավորը ոսկի գտնի, աքլորը հափշտակի նրա գտած ոսկին...

- «Հուշերի լուծումը» խաղ

Նման խաղային իրավիճակները երեխաներին մղում են որոնումների և ճիշտ լուծման հայտնաբերման:Այս նպատակով խաղային կերպարները հարցերով դիմում են երեխաներին,մտնում են վեճի մեջ,նրանց խորհուրդների ճշմարտացիության վերաբերյալ կասկածներ հայտնում:Խնդրում են ցույց տասալ,թե ինչ գործողություններ են ձեռնարկելու,ինչպիսի բառեր պետք է գործածեն խնդիրը լուծելու համար:Օրինակ՝ ինչպե՞ս շնորհակալություն հայտնել, ինչպե՞ս քաղաքավարի ձևով խնդրել,դիմել,ինչպե՞ս կոնֆետները հավասար բաժանել,ինչպե՞ս հանգստացնել վիրավորված ընկերոջը և այլն:

«Հուշի լուծումը»խաղալիքներով բեմականացումը ճիշտ կլինի անցկացնել «պատրաստի լուծումով» գնահատումից հետո:Արդեն ունեցած պատկերացումները երեխաներին կօգնեն ճիշտ լուծել նոր խնդիրը: Այն, թե ինչպես են երեխաներն ընդունում նոր իրավիճակը,ինրպիսի լուծում են առաջարկում դաստիարակին,ցույց

է տալիս, թէ ինչպէս են զարգանում բարոյահուզական ներկայացումները և երեխաների համապատասխան փորձը:

20

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Այսպիսով՝ ավարտելով մեր աշխատանքը, փորձեցինք հնարավորինս պարզ ու հստակ ներկայացնել խաղի էությունը, խաղի դերը երեխայի, որպէս նախադպրոցականի առաջատար գործունեություն: Խաղը երեխայի մոտ զարգացնում է շրջակա միջավայրում էականը տարբերելու ունակությունը, օգնում է նրան ավելի խորը և լիարժեք տեղեկացված լինել իրականության երևույթներին: Խաղը նպաստում է ստեղծագործական երևակայության զարգացմանը, որն անհրաժեշտ է երեխայի հետագա կրթական և աշխատանքային գործունեության համար: Աշխատանքի հիման վրա եկանք եզրահանգմանը.

- Խաղը հսկայական ազդեցություն ունի երեխայի զարգացման գործընթացում,
- Խաղը երեխաների մոտ ձևավորում է կամային որակներ՝ իրենց գործողությունները որոշակի կանոններին ստորադասելու, նրանց վարքը ամբողջ թիմի առաջադրանքների հետ համակարգելու կարողություն,
- Խաղը ոչ միայն զվարճանք է երեխայի համար, այլև այն միակ գործունեության ձևն է, որը թույլ է տալիս երեխային ազատ արտահայտվել, բացահայտել իր «էս»-ը, իրեն լիարժեք զգալ, լիցքաթափվել, իրականացնել ցանկությունները, հաղորդակցվել, մոռանալ անհանգստություններն ու ազատվել վախից:

Նախադպրոցականի ցանկացած գործունեություն նախ և առաջ հիմնված է նրա հուզական վիճակի վրա: Դրական հույզեր ստանալու դեպքում երեխայի համար բոլոր բարդ թվացող խնդիրները հեշտ են և հաղթահարելի: Հակառակ դեպքում նա

լարվում է, ագրեսիվ դառնում, ամեն ինչից տագնապում, մեկուսանում և անհանգստանում:

Խաղը տալիս է մեծ հնարավորություն ճանաչելու սեփական հույզերը, և կարգավորել հուզականային ոլորտի խնդիրները: Եվ վերջապես խաղի ընթացքում

21

երեխան տիրապետում է բարոյական նորմերին ու վարքի կանոններին, որոնք որոշիչ դեր են խաղում իր անհատականության ձևավորման մեջ: Խոսքս ուզում եմ ավարտել հետևյալ խոսքերով. «Ուրախացի՛ր երեխայի գոությանը, սովորի՛ր նրանից, լսի՛ր նրան և խաղա՛ նրա հետ»:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Մարտիրոսյան Ս.Ա., Դավթարյան Ա.Ս., Նախադպրոցական մանկավարժություն, Երևան 2008թ., 126 էջ:
2. Ուշինսկի Կ.Դ., Մանկավարժական ընտիր երկեր, Երևան 1981թ., 443 էջ: 3. Бачурина, В. Развивающие игры для дошкольников: игры, рекомендации, планирование. Москва 2013г., 176 с.
4. Губанова, Н.Ф. Игровая деятельность в детском саду. Для работы с детьми 2-7 лет: методическое пособие. Москва 2015г. 128 с.
5. Деркунская, В.А. Воспитываем, обучаем, развиваем дошкольников в игре: планирование и методические рекомендации. Москва 2014г., 128 с.

